

obdano s hodnikom. Zidovje starejšega templja kaže tri gradbene dele. Sredica zidu je bila iz *opus caementicum* — apnena malta, pomešana z lomljencem, drobcji opeke, peskom in prodom, ob straneh pa je bila obdana z *opus quadratum*. 15–19 cm debeli tlak je bil narejen iz poševno postavljenih opek, prekritih z malto (*opus signium*). Sam tempelj je meril 11,60 × 8,70 m, kar je 40 × 50 čevljev; površina svetišča je zavzemala torej  $\frac{1}{24}$  jugera. Zid je bil širok 58 cm ali dva čevlja. Temelji celine mlajšega svetišča so bili utrjeni s hrastovimi hlodi in na vogalih oprti z *opus hastatum*, dvojno plastjo opeke. Zidovje hodnika je bilo narejeno enako, le da ni bilo utrjeno. Prostor med cello in hodnikom je bil zasut z gradbenimi ostanki, tako da se je svetišče dvigalo nad okolico za 1,18 m. Ves okoliš templja je bil verjetno ograjen s koli.

Nadalje navaja avtor popoln seznam najdb in izčrpen opis stenskega ometa s stilnimi analizami. V tem poglavju je Bogaers z obsežnim znanjem kemije, fizike, z mikroskopskimi posnetki in ostalimi tehničnimi pripomočki dokumentiral način izdelave ometa in rekonstrukcijske posege. Steno so prvotno obarvali z gašenim apnom, ki se je spojilo z ogljikovim dioksidom, pri čemer se je izločila voda; na steni je ostal le kalcijev karbonat. To steno so nato poslikali al fresco, o čemer govore večji kosi ometa iste barve. Stilistično opredeliti stenske slikarije starejšega svetišča ni mogoče, medtem ko je okras mlajšega templja soroden četrtemu pompejanskemu stilu.

Okoli svetišča so odkopali skelete številnih žrtvovanih živali. V posebni odpadni jami pa so našli lobanje svinje, goveda in ovna, verjetno ostanke žrtve. Po Bogaersu je bila to posvetilna *suovetaurilia* daritev ob otvoritvi templja.

Po makroskopskih analizah sodeč, so pripeljali gradbeni material iz Porenja (peščenec) iz okolice Metza (apnenec). Zato je avtor v nadaljnji obravnavi navajal legije in germansko brodovje tistega časa, ker so po njegovem gradili templje pripadniki oddelkov *Germaniae inferioris*. Avtor misli, da je bilo Rimljanom prav ozemlje Batavijcev strateško zelo pomembno in je zato že Druz leta 12 pr. n. š. sklenil zavezništvo, da bi Batavijci varovali rimsko mejo pred vdori ostalih plemen. Ko je kazalo, da se zavezništvo krha, so Rimljani postavili take pogoje, po katerih so postali Batavijci znova prijaznejši. Zato so Rimljani zgradili novo svetišče, ker je prvo v Klavdijevem času pogorelo. Novo svetišče je po tlorisni zasnovi spominjalo na primarno, le da so ga pri vhodu okrasili z dvojnimi stebrom s korintskim kapitelom.

Da se pri pregledu nove literature vračamo na omenjeno delo, je pogojeno prvič že s tem, da je Arheološki vestnik objavil recenzijo o dejavnosti nizozemskega Rijksdiensta voor het Oudheidkunding v istem kraju — Elstu — drugič pa zato, ker pomeni metodološko Bogaersova razprava nedvomno obogatitev, saj je znanstvena dokumentacija v knjigi izredno izčrpna, tako da lahko služi celo kot uvod v študij originalnih prazgodovinskih avtohtonih arhitektur v zahodni Evropi. Profilov, tlorisov in fotografij ni ne preveč in ne premalo, ilustrirajo pa vse faze izkopavanja. Avtorjevi posegi v kemijo, biologijo in vse ostale arheološke pomožne vede so naredili iz knjige dragocen pripomoček za vključevanje vseh omenjenih ved v arheološko sintezo, kar je bil tudi avtorjev končni namen: prikazati svetišče v prvotni podobi, kar je na knjigi priloženi rekonstrukciji tudi vidno.

Peter Petru

Andreas Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*. Akadémiai Kiadó (Verlag der ungarischen Akademie der Wissenschaften), Budapest 1959, 276 strani in zemljevid na notranjih platnicah ter skica taborišča in naselbine Aquincum.

V poslednjem času smo dobili vrsto del, katerih namen je osvetliti zgodovino province Panonije, naslednjih avtorjev: M. Pavan, P. Oliva, E. Swoboda in končno A. Mócsy, čigar večletno delo je strnjeno v pričujoči knjigi. Celoten pregled in analizo imen rimske dobe v Panoniji do markomanskih vojn je v večji akciji prevzel A. Mócsy, medtem ko bo nadaljnja razprava posvečena populacijski zgodovini od vdora Markomanov pa do Dioklecijana. To pa pripravlja László Baróczi (prim.: Acta Ant. Hung. 7, 1959).

Preden preidemo na podrobnejši prikaz, je prav, da v obrisih podamo metodološki prijem, ki ga je avtor opisal (str. 143—146) ter uporabil pri vrednotenju epigrafskega gradiva te province. Delo je prvenstveno osnovano na zgodovinsko in teritorialno pogojeni analizi osebnih imen, ker vemo, da je rimsko poimenovanje oseb v cesarskem času vedno pogojeno s pravnim položajem. Rimski državljani imajo tri nomina (*praenomen*, *nomen*, *cognomen*), tuji imajo enega z morebitnim dodatnim imenom. Da moremo tako iz poimenovanja sklepati na pravni položaj osebe, predstavlja ugodnost za tovrstne analize, ker ima v tem zgodovinsko raziskovanje pomembno oporo. Posebno je uporaben nomen, ker nam, če je cesarski, izpričuje, kdaj je oseba ali njeni predniki dobila državljanstvo. Potemtakem so cesarska nomina neprecenljive vrednosti kot viri pri vrednotenju državno-pravne politike in romanizacije. Če pa imamo opravka z necesarskim nomenom, moremo sklepati na izvor, tako lahko v končni instanci ugotovimo, od kod se je posamezna rodbina preselila v naše kraje, dasi so take analize omejene le na nekatera imena. Pripadnost neitalskih nomina k določenemu jezikovnemu področju in določeni provinci je seveda lažja, bodisi zavoljo karakteristik poimenovanja v posameznih provincah, bodisi zaradi jezikovnih posebnosti. Pri starejših italskih imenih pa je zaradi prejšnje republikanske kolonizacije nujna statistična analiza razprostranjenosti posameznih gentilicij. Tako dobimo po statističnih valorizacijah le neki procentualen odnos ali verjetnostni koeficient, ki mu v celoti ne gre zaupati. Če pa se nekateri pojavi ponavljajo, moremo sklepati že na zakonitost. Vsekakor pa moremo prav s pomočjo nomena slediti družinskim zgodovinom v provincah.

*Cognomen* ni v enaki meri uporaben, ima pa kot vir veliko boljšo vrednost, saj je dosti bolj etnično vezan in modno obarvan. Posebej karakteristična so cognomina v Afriki, o čemer so pisali že drugi avtorji obširne razprave. Zlasti pa moramo poudariti, da je vrsta latinskih gentilicij časovno in regionalno pogojenih, zato lahko njihov posamičen nastop povezujemo z regionalnim izvorom. Tudi v nasprotnem primeru moremo odrediti izvor nosilca s podrobnejšim študiranjem regionalnega pojavljanja cognomena.

Metodološko tiči sicer tako raziskovanje na negotovih tleh, če ne upošteva razprostranjenosti gentilicij po vsem imperiju.

Prav zato, ker ni bilo mogoče izdelati podrobnih študij o sleherni rodbini, ki se v naših krajih pojavlja in katere izvor bi danes težko ožje lokalizirali, se je Mócsy odločil za splošne kategorije: priseljenci z zahoda, vzhoda, iz Italije itd. Podrobnejše odreditve zasledimo le v povsem določenih primerih. Najpomembnejši pogledi, ki jih je Mócsy dobil, so naslednji:

1. pravni položaj oseb;
2. način in čas pridobljenih državljanskih pravic;
3. izvor osebe — domačin ali tujec.

Knjiga je razdeljena v dva dela. V prvem je podana naseljitvena zgodovina, v drugem pa raziskovanja osebnih imen in silno priročen katalog. Poselitveno zgodovino province Panonija uvaja avtor s citatom iz Plinija in Ptolemeja. To je nujno, kajti analize imen in pripadnosti k posameznim jezikovnim skupinam okvirno nakazujejo povezavo s takratnimi plemen. Tu pa je drugo jedro in uspeh Mócsyjeve razprave. Avtor je že prej v *Historia* 6, 1957, podal obrise odnosa civitates do kasnejše municipalne ureditve in pokazal na zanimive ugotovitve v zvezi z vključevanjem plemen v take teritorialne enote.

Posebej pa je pomembna Mócsyjeva knjiga pri podrobnejših študijah naseljitve posameznih manjših področij (prim. P. Petru, Evidenca najdišč, dragocen vir za reševanje arheološke spomeniške problematike. Varstvo spomenikov 8, 1960/61). Iz podobnih detajlnih študij je pristopil Mócsy h kompleksnemu vrednotenju na napisih ohranjenega imenskega gradiva ter pri tem večinoma ugotovil tudi pripadnost k plemenskim skupnostim ali celo razsežnost posameznih prazgodovinskih plemen na osnovi istovetnega imenskega materiala. Pripomnili pa bi, da so predvsem tam, kjer je bilo dosti materialnih pričevanj — napisov, uspeła Mócsyjeva izvajanja etničnih skupin v celoti. Razporeditev napisov po vsem teritoriju Panonije — ki je bila za Trajana razdeljena v *Pannonia superior* in *Pannonia inferior* — zajema resda vso provinco, vendar pa ne povsod z enako intenzivnostjo, kar se iz priloženega zemljevida lepo vidi. Kjer je gostota zadovoljiva, so tudi rezultati